

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філологічних наук, професора

ТАРНАШИНСЬКОЇ ЛЮДМИЛИ БРОНІСЛАВІВНИ

на дисертацію

ЛАЮКА МИРОСЛАВА МИКОЛАЙОВИЧА

«"КАРПАТСЬКИЙ ТЕКСТ" У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ГЕРАСИМ'ЮКА»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Василь Герасим'юк упродовж десятиліть творить свою поетичну Книгу Карпат, яка займає окремішне місце в новітній історії української літератури. І не тільки тому, що Карпати є особливим місцем України, а й тому, що поезія ця настільки співзвучна цьому краю та його історії, що годі знайти інший зразок такої органічності.

В епоху глобалізації інтерес до регіональних локусів життєбуття людини зростає у зв'язку з неминучою втратою тожсамості, розмиванням етнонаціональної своєрідності та втрати автентики. Це позначилося і на українському літературознавстві, де почастишали дослідження з цієї проблематики: можна назвати хоча б дослідження Тетяни Бикової «Верховино, світку ти наш...»: гуцульський текст української літератури першої третини ХХ століття» чи Ігоря Оржицького «Етно-національна й культурна своєрідність літературного процесу в країнах Андійського регіону (Перу, Болівія, Еквадор) у 20-х – 80-х роках ХХ століття» (обидва захищені як докторські дисертації в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України). Поняття «малої батьківщини» набирає в цих умовах особливого значення в ментальній сфері людини і сприймається як особливий топос «покинутого раю», що асоціюється з ностальгією, ностальгією і назавжди залишається в свідомості – особливо коли людина змінює місце проживання, – особливим часопросторовим локусом –

16/05/2018

«золотим островом» і «золотим часом». Однак розкодувати цей локус може хіба допитливий і скрупульозний дослідник.

Тож актуальність дослідження Мирослава Лаюка «"Карпатський текст" у творчості Василя Герасим'юка» є настільки очевидною, що просто дивуєшся, чому – попри те, що сама творчість цього поета не раз ставала об'єктом дослідження в тому чи тому ракурсі, – подібної праці досі не було написано. Ця актуальність увиразнюється не тільки з огляду на глобалістичні перспективи, а й з огляду на специфіку поетичного тексту цього самобутнього українського поета, що становить окрему незаперечну актуальність в історії української літератури ХХ-ХХІ ст.

І водночас розумієш, що з'явитися десятком років раніше вона й не могла. По-перше, сам поет мусив зреалізуватися як вивершений літературний феномен, аби можна було простежити його світоглядне формування та поетичний текст як цілісність у її еволюції та кристалізації основних художньо-сміслових концептів. По-друге, тема, яка, здавалося б, лежить на поверхні, чекала на дослідника, суголосного самому поету за особливим, «карпатським» світовідчуттям. І «земляцтво» відіграє тут далеко не символічну чи «побратимську» роль: ідеться про сам дух косівської землі, яка прийняла вислану 1940-го року родину Герасим'юків після тривалого перебування в Караганді; вона ж дала життя й Мирославу Лаюку. Земляки по землі (даруйте цю тавтологію) і по духу, вони, безперечно, мають той карпатський код світовідчуття, який інші можуть хіба зрозуміти, але не відчутти повною мірою.

Коли Мирослав Лаюк тільки народився (1990), Василь Герасим'юк читав схвальні рецензії на свою вже третю збірку «Космацький узір» (1989), коли він тільки робив свої перші кроки – В. Герасим'юк зажив слави новою, концептуальною своєю збіркою «Діти трепети» (1991). А вже за якийсь час і Мирослав Лаюк здобув право називатися письменником і бути посвяченим у високі таїнства Слова, відчувши повну відповідальність за його, Слова, наявність буттям. І вже з цим почуттям відповідальності і розумінням невідесічного хисту свого високого попередника зважився, озброївшись

16/05/2018

8107/90/91

теоретико-методологічним інструментарієм, приступити до аналізу тієї картини світу, яку репрезентує нам поезія В. Герасим'юка у її синхронних і діахронних зв'язках з формою карпатської самобутності і водночас як український світ, де одне без іншого неможливе.

Взагалі тема спадкоємності (на всіх рівнях) – хоч на ній особливо й не наголошено, хіба пунктирно простежено – одна з центральних у цій праці. І це вселяє оптимізм як щодо розвитку сучасної української поезії, так і щодо подальших літературознавчих студій, покликаних розглядати цю поезію як цілісність, а не просто як дискретний літературний процес.

Обравши ракурсом свого дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук регіональний «текст» Василя Герасим'юка, Мирослав Лаюк входить на цю «територію» досить упевнено, оскільки має добру теоретико-методологічну підготовку. Перш ніж сфокусуватися на структурі, семантиці й символіці «карпатського тексту», він вдається до глибокого «занурення» в теоретичні напрацювання своїх попередників. Розділ «Теоретичні та методологічні засади дослідження» чітко структурований та окреслює основні вектори дослідження: від розгляду термінологічного поля, критеріїв визначення базових категорій, розвитку уявлень про текст – до проблематики текстового аналізу.

Поставивши собі за мету детально проаналізувати «карпатський текст» як художню реальність, молодий дослідник цілком правомірно простежує історію формування та дослідження «карпатського тексту», в якій семіотика «локального тексту», зокрема «міста як тексту» та регіональних «текстів» відіграє визначальну роль. Такий широкий оглядовий спектр теоретико-методологічних проблем не тільки окреслює оглядово-аналітичні підходи, а й допомагає дисертанту засвоїти географічно-локусні текстологічні стратегії, дає уявлення про той комплекс «акупунктурних точок», на які варто спиратися, проникаючи в тканину самого поетичного тексту.

Цьому розділу традиційно передуює «Вступ», де цілком переконливо обґрунтовується доцільність вибору теми та актуальність дисертаційної роботи, її новизна, окреслюється мета наукового дослідження й обсяги його виконання.

Мирослав Лаюк надзвичайно скрупульозний у своєму дослідженні, структура якого нагадує скельця мозаїки, які зрештою, сторінка за сторінкою, витворюють цілісну й повномасштабну поетикальну картину «карпатського краю» з його різними рівнями смислотворення. За «відправну точку» він бере тезу І. Дзюби, згідно з якою Карпати для В. Герасим'юка – це етичний та естетичний посыл людству. І це, безперечно, так, адже аксіологічні домінанти нерозривно пов'язані в нього з презумпцією краси: землі, природи, людини у їх нерозривних зв'язках.

Другий розділ «Структура, семантика й символіка "карпатського тексту" Василя Герасим'юка: загальні характеристики» – концептуальний у дисертації. Автор досить розлого розглядає часопросторові структури (як-от модель історії з трактуванням історії роду як вісі світоустрою, «локуси символічного смислоутворення», карпатська й українська географія та історія у їх опозиції та контамінації); показує зріз «людина – природа – побут: взаємодія образних структур» (де розкриваються природа речового світу та промислів, специфіка обрядовості, тваринний і рослинний світ, персонажі). Чи не основне смислове навантаження несе перший підрозділ цього розділу «Часопросторові структури», де з'ясовується викристалізована поетом модель історії: в основу її трактування покладено тезу історії роду як вісі світоустрою.

Поет, у котрого «дискретні спалахи» емоцій, спогадів, біографічних даних органічно врізьблені у тканину віршів, творить свій варіант історії, простежуючи її через призму власного, індивідуального (сс. 63-66, 128). Тож дослідник показує, як В. Герасим'юк «упорядковує» історію через пам'ять роду – тут йому допомагають «практики пам'яті» А. Ассман та П. Нори; натомість сучасність постає як передапокаліптична реальність, провіщаючи «кінець історії» (айже за Ф. Фукуямою).

16/05/2018

Трактування дослідником історії, як її відчуває й опосередковано – через художній текст – інтерпретує В. Герасим'юк, фактично «виростає» з філософських пропозицій С. Кримського. «Хронологічне датування історії як процесуально-часового розкриття людської присутності в світі, – вважає філософ, – завжди несе в собі елементи умовності. Але певні злами в активізації сил Духу, Долі та Свободи в історії з різних причин (чи то внаслідок збігу обставин, чи в результаті хвилюподібності історичної творчості)» більш-менш чітко збігаються з чергуванням «тисячоліть людської цивілізації» («Запити філософських смислів», К., 2003, с. 212). Тому така умовність виміру темпоральності, як вимір століттями й тисячоліттями, завважена дисертантом у світовідчутті і «світотворенні» В. Герасим'юка, сприймається органічно й закономірно – адже поет і справді розглядає людське буття крізь призму Духу, Долі й Свободи (хоча ці концепти й не виокремлені в дослідженні), якими просякнута органіка й ментальність карпатського/гуцульського краю.

Ознайомлення з цією дисертацією дає переконливе відчуття, що для поета В. Герасим'юка минуле фактично постає як «вічне теперішнє», а для самого дослідника ця темпоральна вертикаль – «іншим теперішнім часом» (за П. Рікером), оскільки переводиться у фокус активного минулого. Фактично Мирослав Лаюк дає зріз того «інтегрального минулого» (П. Рікер), яке поет закодує в своєму поетичному тексті. Тож інтерпретуючи поетову тезу «Була така земля», яка є відправною «точкою» його світоглядних уявлень, Мирослав Лаюк постійно ставить наголос на слові «була»; на другому місці в нього перебуває концепт «земля», що окреслюється не тільки як «географічний вимір, це так само сукупність культурних практик її мешканців, аксіологія, утворена поколіннями карпатських родів» (с. 177). Концептуально це так, але в тексті спостерігається регіональний текст, і концепт «земля» визначальний: сам поет пропонує власну модель цієї землі, яку він не може «відбути», а вже на дослідника покладається завдання структурувати й аналізувати цю модель. Однак у дослідженні розглядаються фактично всі три пласти цієї поетичної «формули» минулого, і, на моє відчуття, сам В. Герасим'юк ставить наголос

8107/90/91
16/05/2018

саме на слові «така»: за ним і стоїть автентика, самобутність карпатського краю, особлива ментальність краян. Хоча, звісно, ці локуси – географічний і темпоральний – не перебувають в опозиції, а доповнюють один одного, більше того, якраз і створюють – через інший вимір цієї землі, яка наче «перебуває у «відсутній географії» і позачасі», поліфонічний образ автентичної/неавтентичної «карпатськості» (М. Лаюк). Саме під таким кутом зору поетова «земля» постає не просто землею, і навіть не землею, яка переміщується в повітря (і ця трансформація стихій простежена досить переконливо), не тільки «землею земною» і «землею небесною», а «ідеєю», що, власне, і намагається показати дослідник. Однак саме акцентація на визначені «така» і прояснює загадкову багатозначність «карпатського тексту» В. Герасим'юка та його «притягальну силу» (с.189).

Попри це складні стосунки В. Герасим'юка з сучасністю дають підстави не для категоричного відкидання цієї сучасності, а для пильного аналізу таких стосунків, зокрема у площині «свій/чужий», по вісі якої проходить не лише розуміння автентики, а й ідеологічних причин трагічної історії карпатського краю, яка найперше корелює в поета з драматичними колізіями родинного життя, – і цей аспект також досить переконливо простежений на сторінках дисертаційного дослідження.

У цій же площині символічного смислоутворення розглядаються й ритуально-міфологічні структури (засоби ритуалізації тексту, надзвичайно чутливі для карпатців опозиції «свій»/«чужий»); інтертекстуальні реляції «карпатського тексту» (передісторія «карпатського тексту» В. Герасим'юка, історичні, фольклорно-міфологічні та біблійні інтексти), сучасники, інтермедіальність, автоінтертекстуальність).

Виразно конкретизований третій розділ «Концептуальний аналіз "Карпатського тексту"» вирізняється скрупульозним розглядом базових концептів В. Герасим'юка, де наповнення концептосфери набирає своєї завершальної й цілісної форми. Окреслюючи концептуальний вимір тексту,

поняття концептосфери, дослідник визначає такі наскрізні концепти «карпатського тексту», як-от «земля», «поет», стихії, Слово, «музика», «молода», «гуцули» і «танець», а також «суха різьба» і «кахлі»; окремо виділений також базовий концепт «серпень за старим стилем». Всі вони сукупно витворюють неповторний світ карпатського краю в концептуальних образних конотаціях і перегуках, являючи нашому розумінню поета глибокого, самотнього, не позбавленого містичного світосприйняття.

Прикметно, що Мирослав Лаюк – про що вже йшлося – пильний до проблеми спадкосмності: помітно, що він не відриває досліджувану поезію від 1960-х і наступних років; так само не цурається «іменного контексту»: низка імен поетів, до яких звертається молодий дослідник, розгортаючи контекст творчості В. Герасим'юка, створює атмосферу живого літературного процесу у його художньо-текстових проекціях.

Мені особливо імponує вдала пов'язаність концептів між собою, які ніби перетікають одне в одне, створюючи враження органічної цілісності тексту дослідження, зразком чого є, скажімо, підрозділ ««Поет», стихії та Слово» (3.2.2), де ця взаємопов'язаність особливо виразна, а також спроби простежити інтермедіальність поетичного тексту В. Герасим'юка (2.4.3), особливо суголосність темі українського поетичного кіно (див. с. 128 та ін.). Саме ця стереоскопічність, взаємопов'язаність усього з усім, зокрема взаємозалежності різних локусів, і переконує в доцільності розглядати «карпатський текст» В. Герасим'юка з його центральним локусом «центру» (Космача) як текстуальну «тілесність». Цитую: «...варто зазначити, що поет насамперед маніфестує власну цілість: перетворені "тіла" його попередніх книжок на новому рівні утворюють нове, більш складне, проте цілком органічне цільне "тіло"» (с.149).

Фольклорно-міфологічні та біблійні інтексти В. Герасим'юка, звісно ж, дають ширше поле для аналізу, адже дух Господній у його поезії – домінуючий: перетворюючись із «духом» стихії, він і становить той наскрізний духовний каркас, котрий обростає історико-побутовими реаліями – а не навпаки.

16/05/2018

І ще одне власне спостереження, підтвердження якому, на жаль, не знайшла у тексті дисертації. Попри те, що в поезії В. Герасим'юка зчаста зринають жіночі імена, чільним з-поміж яких є високе біблійне ім'я Марія, й окремо розглядається такий базовий концепт «карпатського тексту», як «молода», автор не поставив перед собою запитання, чому в поета фактично відсутня звичайна любовна лірика. Чи не тому, що, як на мене, візія Галичини, просякнutoї страхом репресій, розпросторюється до інтимної сфери – страху любити жінку, «бо страшно скрізь і страшно, стоячи на *такій* землі, цілувати тебе... (курсив мій – Л.Т.)». І тут, як відчуваємо, поет ставить наголос саме на слові «такій». Мова не про гендерне питання: про особливу ментальність, залежну від історичних реалій та самого духу землі. Кохання у В. Герасим'юка постає в інших, межових вимірах (коли у підтексах звучить жорстке Симоненкове: «*Але скажи: чи ти зі мною поруч//Пройдеш безтрепетно по схрещених мечях?*»), перетікаючи – через душі двох – до екзистенційного відчуття своєї беззахисності на історичних гонах ХХ-ХХІ ст., Тим-то кохана постає у його поезії швидше збірним абстрактним образом жінки, покликаної до спільної з ліричним героєм жертвності, високої у своєму самозреченні, а тому він, цей образ, очевидно, й неспівмірний з побутовими реаліями навіть такої мальовничої землі, як Карпати.

Спостереження щодо символічних концептів, репрезентованих поетом у самих назвах книг, «розсипані» по кількох розділах, однак, можливо, варто було би виокремити їх в один підрозділ, аби увиразнити поетову здатність концептуалізувати свої творчі задуми на рівні назв книжок та окремих творів?.. Залишаються запитання також до не вповні розкритої тези І. Дзюби про аристократизм В. Герасим'юка, до якої звертається дисертант. Впадає в око, що в переліку імен дослідників гуцульського краю чомусь залишається поза увагою імені Степана Пушика. Так само є зауваження щодо невчитаності тексту роботи.

16/05/2018

І насамкінець: магія слова В. Герасим'юка зрідні магії самих Карпат: вона підносить і водночас ставить перед безоднею незвіданого – і ця магія природної стихії, нерв стихійно-природного слова часом втрачається під дослідницьким скальпелем дисертанта, розчиняється в чарунках чітких класифікацій, хоча іноді за текстом вгадується/відчувається й стихія самого Лаюка-поета.

Загалом робота вирізняється чіткістю формулювання дефініцій та оцінок, переконливою джерельністю засновкових «точок відштовхування» й «точок опори», чіткістю висловлених спостережень і висновкових положень. Тяжіння до конкретики й прозорості засновково-висновкових тез виявило себе також у чітко сформульованих вступних заувагах і стислих висновках до кожного розділу (окрім традиційних підсумково-прикінцевих «Висновків»). Назви розділів/підрозділів дисертаційного дослідження сформульовані таким чином, що це дає можливість молодому науковцеві зробити системний розтин художньої картини світу В. Герасим'юка у всіх її лініях і переплетеннях.

Наукова робота Мирослава Лаюка – це зріле, цілісне дослідження, яке засвідчує високий теоретичний рівень дисертанта, вільне володіння інструментарієм і теоретичними поняттями, вміння проникати у видимі й приховані сенси поетичного тексту, декодуючи символи, міфологеми, топоси, опозиції, конотації й апеляції поета, майстерне володіння літературознавчим аналізом. Тому є всі підстави для позитивного висновку: запропонована до захисту дисертаційна праця стала підсумком самостійної аналітичної роботи, пройшовши відповідну апробацію, зокрема на вісімнадцяти міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, основні результати, одержані при дослідженні обраної теми та викладені в дисертації, відображені у 12 односторонніх публікаціях, 4 з яких надруковано у фахових наукових виданнях за підтримкою МОН України, 1 – у закордонному збірнику та 7 додаткових публікацій. І водночас дисертант, передбачаючи побажання опонентів, окреслює для себе поле майбутніх досліджень: осмислення творчості В. Герасим'юка «в світовому контексті, а також новітні репрезентації «карпатського тексту» інших авторів, спричинені його творчістю» (с. 189).

16/05/2018

Запропоноване до захисту дослідження «"Карпатський текст" у творчості Василя Герасим'юка» становитиме значний інтерес для дослідників української літератури завдяки своїй цілісності, новизні, що полягає у застосуванні широкого понятійно-категоріального інструментарію, оскільки значно розширює й конкретизує дослідження поезії ХХ-ХХІ ст. в особі одного з чільних сучасних українських поетів. Його результати можуть стати основою для подальшої розробки теоретичних, історико-літературних навчальних університетських курсів, а також спецкурсів, метою яких є ознайомлення студентів і магістрантів, а також аспірантів із новими підходами до комплексного дослідження художнього тексту.

Ті незначні зауваження й побажання в контексті достатньо окресленої, актуальної проблематики, неминучі при оцінці будь-якої наукової праці, жодною мірою не впливають на загальне враження від цієї роботи.

Автореферат Мирослава Лаюка висвітлює основні положення запропонованої до захисту дисертації та відповідає загальним вимогам. Структура (вступ, три розділи, висновки, список використаної літератури, що містить 214 позицій, обсяг дисертаційного дослідження (загальний обсяг становить 209 сторінок, із них –177 сторінок основного тексту) відповідають основним вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук.

Дисертаційне дослідження відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р.

Людмила Тарнашинська,
доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник Інституту
літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

